

Píše Ines Koeltzsch

(E*forum, 20. 11. 2019)

Centrum židovských studií na Univerzitě Karla Františka ve Štýrském Hradci (Centrum für Jüdische Studien der Karl-Franzens-Universität Graz [CJS]), založené v roce 2001, se od svého vzniku zasazuje o interdisciplinární spolupráci literárních vědců a historiků na poli židovských studií. Oba sborníky, které zde představujeme, jsou dalším, důležitým výsledkem těchto snah CJS. Jde o sborníky ***Jewish Soldiers in the Collective Memory in Central Europe*** [Židovští vojáci v kolektivní paměti ve střední Evropě, dále jen *Židovští vojáci*], který vydali **Gerald Lamprecht, Eleonore Lappin-Eppel** a **Ulrich Wyrwa**, a ***Jüdische Publizistik und Literatur im Zeichen des Ersten Weltkriegs*** [Židovská publicistika a literatura ve znamení první světové války; dále jen *Židovská publicistika*], který vydaly **Eleonore Lappin-Eppel** a **Petra Ernst**, spoluzakladatelka CSJ, která bohužel roku 2016 předčasně zemřela. Obě publikace vycházejí z badatelských projektů CJS a z konferencí, jichž se účastnili četní mezinárodní odborníci a které přispěly k jakémusi „bodů obratu“ („turning point“) v kontextu evropsko-židovských dějin (*Židovští vojáci*, s. 13). V centru obou sborníků stojí „pestrá paleta židovského sebepojímání“ – setkáváme se s celým spektrem kategorií „očekávání – zkušenost – vzpomínka“ (*Židovská publicistika*, s. 8), které se příspěvky snaží osvětlit pomocí zapomenutých fikcionálních a dokumentárních textů a obrazů židovských autorů/autorek střední a východní Evropy během první světové války a po ní. Stejně jako tomu obvykle bývá u sborníkových publikací, ne všechny články těmto představám a nárokům vydavatelů zcela odpovídají. Nadále se nebudeme věnovat studiím, u nichž jde primárně o tematizování židovských válečných zážitků a vzpomínek v českých zemích a v Československu (mj. Rozenblit, Pagi, Marková v *Židovské publicistice* nebo Kieval, Koeltzsch, Szabó, Szeghy-Gayer v *Židovských vojácích*), ale zaměříme se na malý výběr příspěvků, které se zabývají koncepčními návrhy, jak vést dialog mezi historiky a literárními vědci, a tím přináší i metodické podněty pro bohemistické bádání.

Madleen Podlewski se ve svém příspěvku *Krieg in ‚kleinen Archiven‘* [Válka v ‚malých archivech‘] (*Židovská publicistika*, s. 11-25) věnuje souvislostem mezi literaturou a časopisy. Vycházejíc z pozorování, že interpretace literatury v časopisech je buď zcela odtržena od jejího mediálního publikačního kontextu, nebo že se řídí předpokladem umožňujícím časopisy chápat jako koherentní celek, navrhuje nahlížet na časopisy koncepčně jako na „malé archivy“, jejichž rozmanité a protichůdné formy a struktury jakožto specifické archivační techniky je třeba zkoumat. Jen na pozadí této „komplexní struktury“ je podle Podlewské možné přesněji určit roli literatury v konkrétním časopise. Názorně to ukazuje na válečném ročníku 1915 německojazyčného židovského časopisu *Ost und West* [Východ a západ], přičemž se

věnuje především otázce, jak „se ‚židovství‘ stává předmětem *mediálně specifických* diskuzí – za současného přihlídnutí k možnostem a formám ztvárnění, jež jsou naprosto rozdílné, ba i protikladné, a především nepodléhají tlaku diskurzivní integrace a které sahají od eseje přes literaturu až k inzerátu.“ (*Židovská publicistika*, s. 14, zvýrazněno v originálu.) Identifikuje pět tematických skupin, mezi nimi nejobsáhlejší skupinu textů, v jejímž kontextu se diskutují koncepty národa, „rasy“ a náboženství stejně jako pozice židovské diference v těchto konceptech, dále také identifikuje skupinu textů zaměřených na praxi, textů zabývajících se sociální péčí věnovanou východoevropským Židům ve válce. V této skupině dochází (za současného zasazení do konceptů lidskosti, pokroku a kultury) k hierarchickému a paternalistickému vymezení vůči uprchlíkům, kteří jsou chápáni jako pasivní. Další skupinou textů jsou reklamní inzeráty, v nichž lze nalézt explicitně židovské odkazy jen zřídkakdy. Podlewski zdůrazňuje, že se tyto skupiny textů často nacházejí ne v diskurzivních, ale v mediálních souvislostech.

Vedle zajímavého impulzu Podlewské v souvislosti s „malými archivy“ přináší také článek Dietera Hechta o pozůstalosti jednoho židovského vojáka (*Židovská publicistika*, s. 145–166) inspirující interdisciplinární perspektivu, jak psát biografie z „věcně-historického“ hlediska. Inspirován knihou Daniela Millera *Der Trost der Dinge* [Útěcha věcí] a filmem Arnona Goldfingerse *Ha-Dira* [Byt] se Hecht pokouší jít po stopách předmětů v jednom jeruzalémském pětipokojovém bytu. Jeho obyvatelem byl bývalý c.k. voják Egon Michael Zweig z Moravy, který žil od začátku svých studií práv v roce 1895 ve Vídni a od roku 1922 až do své smrti v roce 1949 v Jeruzalémě. Jeho byt zůstal až do roku 2009 zachován, pak byl prodán a veškerá pozůstalost, včetně nábytku, částečně dovezeného ještě z Evropy, rozdělena a po velkých částech předána antikvariátu v Jeruzalémě. Pomocí četných textových dokumentů, jako jsou válečné obligace, pohlednice a oznámení o úmrtí, ale také objektů jako např. cínové vojáčky mapuje Hecht Zweigův postoj k válce a jeho vojenskou kariéru. Navzdory slabšímu zraku usiloval Zweig od roku 1915 jako dobrovolník o přijetí do armády, což se mu nakonec na počátku roku 1917 podařilo – k nelibosti jeho malého synka, který svého otce nechtěl nechat odejít do války a dle Zweigových vzpomínek doma křičel: „Otec patří Pinklovi a ne císaři!“ (*Židovská publicistika*, s. 151.) Je působivé, jak Hecht z rozličných jednotlivostí Zweigovy pozůstalosti skládá celkový obraz, i když bychom si možná přáli, aby svou věcně-historickou metodu rozvinul ještě více a aby svou roli v „novém uspořádání Zweigových věcí“ narysoval zřetelněji.

Vyzvednout musíme také příspěvky literárních vědců Caspara Battegaye, Petry Ernst (oba v *Židovské publicistice*; s. 107–130 a s. 307–327) a Olafa Terpitze (v *Židovských vojácích*, s. 169–183). Zatímco Batteredgay ukázal na fascinující, ale též protichůdné a dilem i nepochopitelné varianty „utopické ‚austriofilie‘“ u Nathana a Uriela Birnbaumových a tím podtrhl důležité momenty pro kritické nazírání „habsburského mýtu“, zabývá se Petra Ernst souvislostí mezi zmizením žánru povídky z ghetta a „vynálezem východního Žida“ a nachází je v okolnostech první světové války a zničení východoevropského židovského životního prostoru. Její příspěvek se vyznačuje především kritickou rekonstrukcí vzniku pojmu „východní Žid“, tolik

preferovaného Nathanem Birnbaumem a velmi nereflektovaně užívaného v historickém a literárněvědném bádání. Terpitz se věnuje dvěma textům o světové válce, jež jsou pro židovské intelektuály klíčové – jde o text *togbukh fun khurbn* autora Shimona An-Ski (alias Shloyme Zanol Rapoport), teprve nedávno přeložený do němčiny, a text *Geschichte eines jüdischen Soldaten* [Příběh jednoho židovského vojáka] Simona Dubnova. Přes estetickou rozdílnost – spočívající v proplétání zásadních historických reflexí s individuálními válečnými zážitky na jedné straně stejně jako v nahlížení války prizmatem individua na straně druhé – spojuje oba texty mj. „dvojité kódování“ coby historický dokument a literární text. An-Ski a Dubnov popisují válku z integrované literární, etnografické a historické perspektivy a zdůrazňují svůj etický nárok, svou morální zodpovědnost a povinnost vzpomínat.

Texty An-Skina a Dubnova lze tedy číst jako rané pokusy o sepsání dějin první světové války, jejichž základem jsou „zkušenosti a očekávání jednajících nebo trpících lidí“. K postulátu Reinharta Kosellecka o dialektické provázanosti zkušenosti a očekávání jako základního předpokladu historického psaní se znovu vrací ve svém příspěvku Ulrich Wyrwa (*Židovští vojáci*, s. 43–66), aby se souhrnně věnoval množství, transnacionálnímu propletení a rozpornosti židovských zkušeností a očekávání v Evropě během první světové války a po ní. Koselleckův koncept, doplněn o problematiku spojenou s teorií vzpomínání, by vskutku mohl vytvořit spojnici obou sborníků, které přes několik málo souvislostí (např. několik stejných autorů) vznikly nezávisle na sobě. Oba přinášejí (nejen pro judaistická studia) cenné příspěvky k interdisciplinárnímu výzkumu první světové války, které ovšem někdy zanikají v narůstajícím množství publikací.

Přeložil Lukáš Motyčka

Petra Ernst / Eleonore Lappin-Eppel (Hg.): *Jüdische Publizistik und Literatur im Zeichen des Ersten Weltkriegs*. Innsbruck / Wien / Bozen: StudienVerlag (Schriftenreihe des Centrums für Jüdische Studien, Bd. 25), 2016, 332 s.

Gerald Lamprecht / Eleonore Lappin-Eppel / Ulrich Wyrwa (Hg.): *Jewish Soldiers in the Collective Memory of Central Europe. The Remembrance of World War I from a Jewish Perspective*. Innsbruck / Wien / Bozen: StudienVerlag (Schriftenreihe des Centrums für Jüdische Studien, Bd. 28), 2019, 377 s.

www.ipsl.cz